

(151) Deel 3 geeft aan de hand van verkoopakten uit het archief van de heren en graven van Culemborg, een levendig beeld van de praktijken rondom bouw en verkoop van de schepen. Scheepsbouwers worden gevolgd in hun productie, en scheepstypen en -prijzen worden geïnventariseerd. In de bijlagen tot slot vindt men totaalsommen van de scheepspassages en de tolgelden en een register van persoonsnamen.

Waarin dit boek zich geen wetenschappelijke uitgave toont, is de afwezigheid van een bibliografie, de bijna volledige afwezigheid van annotaties en het ontbreken van de exacte vindplaatsen van de gebruikte bronnen. Maar gezien de onmiskenbare geestdrift van de auteur die uit het boek en de achterliggende noeste arbeid blijkt, zal hij zeker bereid zijn een geïnteresseerde verder op weg te helpen.

Joke Batink

W. Otterspeer, *Groepsportret met dame, I, Het bolwerk van de vrijheid. De Leidse universiteit, 1575-1672* (Amsterdam: Bert Bakker, 2000, 499 blz., ISBN 90 351 2240 2).

Reizigers die in de zeventiende eeuw Leiden aandeden waren doorgaans niet enthousiast over wat ze zagen. Het weer was altijd somber, de grachten stonken vreselijk en de inwoners waren lomp en bekrompen. Maar diezelfde stad herbergde sinds het eind van de zestiende eeuw wel een universiteit die er wezen mocht. Er waren vermaarde geleerden, zoals Scaliger, Heinsius en Salmasius, er was een fraaie hortus en een even bezienswaardig anatomisch theater, en de universiteit trok internationaal toonaangevende drukkers aan. Al vanaf het begin was er dus die incongruentie tussen stad en universiteit die 'Leiden' tot in onze eigen tijd kenmerkt. De stad past evident niet bij de universiteit. Maar ligt dat nu aan de stad of aan de universiteit? En welke invloed heeft die 'mismatch' gehad op het academisch leven? Tot nu toe was daar moeilijk een antwoord op te geven, omdat de geschiedschrijving van de Leidse universiteit nogal onevenwichtig was: veel over de zeventiende eeuw en weinig over recentere perioden, en doorgaans erg gedateerd. Het grote project van Willem Otterspeer, die in vier delen de hele geschiedenis van de Leidse universiteit zal beschrijven, brengt daar nu verandering in en zal ons — als alle delen zijn verschenen — de mogelijkheid bieden antwoorden te formuleren op vragen die ons altijd al bezighielden.

In het eerste deel, 'Het bolwerk van de vrijheid', behandelt Otterspeer op magistrale wijze de geschiedenis van zijn universiteit tot 1672, van de oprichting tot de grote zuivering na het aan de macht komen van Willem III. Zoals gezegd is deze periode eerder ook al intensief bestudeerd en het nieuwe dat Otterspeer biedt ligt daarom niet zozeer in de inhoud — het is allemaal bekende kost — maar in de vorm waarin hij het presenteert. Naar eigen zeggen is het een poging tot integrale geschiedenis, een synthese van oude en nieuwe universiteitsgeschiedenis, verhaal en analyse tegelijk. In dat streven is hij goeddeels geslaagd, en wel door een handige schikking van de verhalende en analyserende hoofdstukken (of beter: chronologische en thematische beschrijvingen, want echte betogen komen in dit boek niet veel voor). Om en om komen ze langs: de beschrijving van een bepaalde periode en de uitdieping van een bepaald thema: bestuur en organisatie, de privileges, de verzamelingen, het curriculum, het studentenleven, de professorenstand enzovoorts. Zo is een afwisselend boek tot stand gekomen, alomvattend en toch overzichtelijk. Door de eis van volledigheid ontkomt zelfs een auteur als Otterspeer soms niet aan wat taai passages — als hij de altijd weer enerverende tijd van de remonstrantse twisten behandelt moet hij toch ook nog een droge paragraaf 'Overige benoemingen'

inlassen. (252) Maar meestal weet hij de verveeldheid van de lezer bij het doornemen van een lange lijst van namen van functionarissen weer weg te nemen door af te sluiten met een laconieke of relativiserende opmerking: 'Opdat we het weten.' (97) Ook die luchtige stijl geeft het boek een duidelijke eenheid. Hoewel het over een eerbiedwaardige instelling gaat, is het een onmiskenbaar persoonlijk boek, een Otterspeer-boek: bondig, spiritueel, met groot gevoel voor rake typering, zoals van Lipsius, van wie gezegd wordt dat hij in Leuven katholiek, in Jena luthers en in Leiden calvinist was, althans een beetje — '(Lipsius kon dat).' (111) Juist in een boek als dit, dat ook stijf had kunnen staan van academische zelfgenoegzaamheid, is het een verademing iemand aan het woord te zien die soms ook laat merken dat niet alles even serieus hoeft te worden genomen. Soms overdrijft Otterspeer wat en slaat zijn raillerende toon wat door, bijvoorbeeld als hij de Franeker hoogleraar Lubbertus de Staten-Generaal laat waarschuwen voor besmetting door 'ariaanse, samosatenaanse, servetische en wat al niet voor pittoreske ketterijen.' (247) Maar gelukkig komt dit niet te vaak voor.

Behalve vorm en stijl geeft ook een these eenheid aan dit boek. Die stelling luidt kort en goed 'dat een universiteit een eclecticische instelling is.' (10) Dit wordt niet zozeer beargumenteerd als wel voortdurend herhaald. Hoewel er ook vele hoofdstukken voorbijgaan zonder dat het woord valt, merkt de auteur toch herhaaldelijk op hoe eclecticisch de opzet en het programma van de universiteit, als ook het onderwijs en het wetenschappelijk werk van bepaalde hoogleraren waren. Toch is de stelling niet vrij van problemen: soms lijkt het erop dat Otterspeer bedoelt dat elke universiteit eclecticisch is, dat het uit haar aard volgt dat zij eclecticisch is. Maar elders lijkt hij iets anders te bedoelen, namelijk dat speciaal de Leidse universiteit in de zeventiende eeuw gekenmerkt werd door eclecticisme, gestempeld als zij was door het humanisme (zodat het eclecticisme meer het kenmerk wordt van het dominante humanisme). Maar het is van tweeën één: of elke universiteit is eclecticisch en dan is Leiden niet speciaal in dit opzicht, of speciaal Leiden is eclecticisch, maar dan kan niet gezegd worden dat elke universiteit inherent eclecticisch is. Bovendien: wat is eclecticisch? Soms is dat een principiële afkeer van dogmatiek, de overtuiging dat de werkelijkheid rijker is dan welk systeem ook, een eclecticisme uit kracht dus, maar soms is het ook het onvermogen om iets systematisch op te bouwen, eclecticisme meer als een schaamlap voor eigen zwakte. De kan me voorstellen dat de grote humanisten het eclecticisme koesterden als een verheven ideaal, een manier om uitersten te verzoenen, een filosofie van het adaptieve denken. Aristoteles was immers al de intellectuele 'bricoleur' bij uitstek (37) en de bloemlezende humanisten voelden zich, ondanks hun afkeer van de scholastiek, wel met deze Aristoteles verwant. Niet zonder reden was onder de humanisten de oude metafoer van de bij, die met zijn van alle kanten bijeengebrachte zoetigheid zijn eigen honing maakt, ontzettend populair. (44-45) Maar geldt dat ook voor een chaoot als Adriaan Heereboord en voor andere vroege cartesianen in de Republiek, die vooral de indruk wekken niet te hebben begrepen wat de door hen vereerde Franse filosoof bedoelde? Heereboords methode is dan misschien nog eclecticisch, zijn denken niet, althans niet in de zin die Erasmus of Melanchton bedoelde. Altijd maar herhalen dat de Leidse universiteit of een Leids geleerde eclecticisch was, zonder werkelijke analyse, brengt ons dus niet veel verder, het geeft het boek op den duur zelfs iets vlaks, alsof er geen echte ontwikkeling in zit. Wat dat betreft had een ander thema, dat maar even wordt aangeroerd, de spanning tussen humanisme en calvinisme (en eventueel cartésianisme), meer dynamiek in het boek kunnen brengen. Maar kennelijk had Otterspeer daar geen zin in en koos hij een thematiek die beter bij zijn eigen aard paste, bij zijn eigen eclecticische levenshouding, waardoor het wel eens lijkt of de Leidse universiteit die hier geportretteerd wordt slechts een projectie is van de auteur Otterspeer. Maar misschien dat in de

volgende delen over het éclectisme, het eigene van de Leidse universiteit en andere vraagstukken meer opheldering wordt verschaft. Het is tenslotte maar deel één.

K. van Berkel

A. Romeijn, *...alles ten meesten oirboir van de stad. De stadsregering van Tholen (1577-1702). Bestuur en bestuurders van de stad Tholen vanaf de satisfactieovereenkomst met prins Willem van Oranje in 1577 tot de dood van koning-stadhouder Willem III in 1702* (Giessen: A. Romeijn, 2001, 364 blz., €30,-, ISBN 90 802269 2 0).

De werken van J. E. Elias en P. D. de Vos over de vroedschap van Amsterdam en Zierikzee zijn een begrip in historisch Nederland. Beide zullen tot in lengte van dagen onmisbaar blijven bij het historisch onderzoek. Het boek van A. Romeijn over het stadsbestuur van Tholen in de lange zeventiende eeuw is ook van groot belang. Het bestaat voor tweederde uit genealogische en biografische gegevens over 189 Thoelse regenten en hun familieleden. De gegevens zijn primair afkomstig uit stedelijke resolutieboeken, doop- en trouwregisters, stadsrekeningen, kerkelijke rekeningen en weeskamerarchieven. Helaas zijn nauwelijks kerkelijke, rechterlijke en notariële archieven van Tholen bewaard gebleven. Het genealogisch gedeelte wordt voorafgegaan door een korte situatieschets van het stadje Tholen, een dwarsdoorsnede van het Thoels regentenbestand en een even uitvoerige als uitnemende chronologische beschrijving van de factiestrijd in het Thoels stadsbestuur.

Het stadje Tholen zat tijdens de Opstand tussen twee vuren. Het had zowel aanslagen van de rebellen als gewelddadigheden van de Spaanse troepen het hoofd te bieden. Na de Pacificatie van Gent bleef het katholieke, koningsgezinde stadsbestuur niets anders over dan zich bij de rebellen aan te sluiten. De satisfactie leidde evenals elders binnen enige jaren tot een verbod van de katholieke godsdienstoefening, een confiscatie van het kerkelijk bezit en een omzetting van het stadsbestuur. Tholen lag echter op zo'n geringe afstand van vijandelijk gebied dat het calviniseringsproces weinig zoden aan de dijk zette. Het stadje werd daarom in de Staten van Zeeland gewantouwd en genegeerd. Langzaam wist het zich te herstellen van het oorlogsgeweld en vooral door Zuidnederlandse immigratie tot enige bloei te komen; na 1650 en zeker na 1672 begon echter een lange periode van stagnatie. Tholen was ongunstig gelegen voor de zeehandel en volkomen afhankelijk van de meekrapteelt en -handel. De greep van de stadhouder en zijn gunstelingen op het stadsbestuur was aanzienlijk. Maurits zag zich gedwongen de adellijke familie Tuyll van Serooskerke in het zadel te helpen, waarna Tholen als volwaardig lid in de Staten begon mee te tellen. Willem II maakte een einde aan het adellijke overwicht en bracht op advies van Thibaut de orangistische factie Van Vrijberghe aan het bewind. Deze familie slaagde er tijdens het eerste stadhouderloze tijdperk in de helft van de posten in het stadsbestuur naar zich toe te trekken. Het rampjaar leidde tot hevige woelingen. Willem III liet de macht in Zeeland aan zijn gunsteling Odijk, die zijn oog liet vallen op de even gewetenloze De Bils als zetbaas in Tholen. De reactie bleef na de dood van Willem III en de val van Odijk niet uit. Tevergeefs poogden de gebroeders Wouters voordeel van de woelingen te trekken en een greep naar de macht te doen; de rol van De Bils was echter definitief uitgespeeld.

Het Thoels stadsbestuur had een geringe omvang. Bij ontstentenis van een vroedschap bestond het, afgezien van een baljuw, uit twee burgemeesters en acht schepenen, die telkens voor een jaar werden aangesteld. Interne conflicten moesten daarom snel met hulp van buiten wor-